

Japansk trädgårdsdesign i Sverige - en förlorad känsla

Keiko Düring
Examensarbete i landskapsplanering, C-nivå, 10 p
2008:8
Institutionen för landskapsplanering, SLU Alnarp
© Keiko Düring 2007

Förord

Föreliggande examensuppsats för kandidatexamen i ämnet landskapsplanering, omfattar 10 poäng och har utförts vid institutionen för landskapsplanering vid Sveriges Lantbruksuniversitet i Alnarp. Ann Bergsjö har agerat handledare och Allan Gunnarsson examinator för uppsatsen. Det huvudsakliga arbetet med uppsatsen utfördes under hösten 2007 med examination våren 2008.

Eftersom min mor är japanska, har Japan alltid varit en del av mitt liv. Då både hon och min far är mycket intresserade av historia och religion, har mina resor med dem till Japan alltid inneburit besök till berömda slott, tempel, parker och trädgårdar. Som barn hade jag mycket hellre besökt någon av alla otaliga nöjesparker, men idag är jag enormt tacksam. Slotten och templen var ofta svåra att skilja från tidigare besökta platser, men trädgårdarna och parkerna var fantastiska. Där fanns en harmoni som för ett barn endast kunde upplevas som förtrollande. Dessa platser ägde en närvaro som jag sällan upplever i svenska trädgårdar och parker, men som jag ibland finner i mer eller mindre orörd natur.

Min kärlek för växter och japanska trädgårdar grundlades och fördjupades med varje besök.

När jag började studera vid Sveriges Lantbruksuniversitet i Alnarp bestämde jag mig för att mitt examensarbete skulle handla om japansk trädgårdsdesign, och under min studietid har jag bearbetat mina tankar kring ämnet för att se vad det är som berör mig mest. Jag har slutligen kommit fram till att min stora fråga är varför harmonin och närvaron saknas i många japanska trädgårdar som skapas i Sverige.

Jag vill rikta ett stort tack till min handledare, Ann Bergsjö, för att hon tog sig an mitt arbete trots egen tidsbrist. Jag vill även tacka min mor, Chieko Fujio Düring, för bland annat all hjälp med översättning av japanska texter.

Innehållsförteckning

Förord.....	2
Sammanfattning.....	5
Summary.....	5
Inledning.....	6
Bakgrund.....	6
Målsättning.....	6
Genomförande.....	6
Den japanska trädgårdskonstens utveckling.....	8
Kort allmän historik.....	8
Palatsträdgården.....	10
Teträdgården.....	11
Stenträdgården.....	12
Promenadträdgården.....	12
Innerträdgården.....	13
Den västerländska trädgårdskonstens utveckling.....	14
De västeuropeiska medeltida trädgårdarna.....	14
Renässansträdgården.....	14
Barockträdgården.....	15
Senare trädgårdstilar.....	15
Grundläggande gestaltungsprinciper i japansk trädgårdsdesign.....	16
Ma.....	16
Wabi-sabi.....	17
Relationen till naturen.....	17
Mittpunktens tabu.....	17
Harmoni med omgivningen.....	18
Den oliksidiga triangeln.....	18
Kontraster.....	19
Optiska illusioner.....	19
Avskärmning.....	19
Vattnets närvaro.....	20
Natursten i den japanska trädgården.....	20
Markbeläggning och gångar.....	21
Murar.....	25
Utsmyckning och symbolism.....	25
Belysning.....	27
Vatten.....	29
Är det en förlorad känsla?.....	30
Det efterlämnade arvet.....	30
Vikten av att förstå ursprung och utveckling av trädgårdsstilar.....	32
Helheten är viktigare än de enskilda detaljerna.....	33
Missuppfattningar om vad som gör en japansk trädgård japansk.....	34
Kan känslan av den japanska naturen återskapas i Sverige?.....	34
”Do not seek to follow in the footsteps of the masters, but seek what they sought.”.....	35
En förlorad känsla.....	36
Bildförteckning.....	37
Källförteckning.....	40

<u>Tryckta källor på japanska.....</u>	<u>40</u>
<u>Tryckta källor på svenska.....</u>	<u>40</u>
<u>Tryckta källor på engelska.....</u>	<u>40</u>
<u>Muntliga källor.....</u>	<u>40</u>

Sammanfattning

Denna uppsats ligger till grund för en kandidatexamen i landskapsplanering vid Svenska Lantbruksuniversitetet i Alnarp. Avsikten med uppsatsen är att undersöka varför japanska trädgårdar skapade i Sverige allt för ofta saknar känslan av en japansk trädgård.

Uppsatsen innehåller en kort studie av japansk historia från medeltiden fram till 1800-talet, som grund för en viss förståelse för hur samhället förändrades genom bl.a. politiska, religiösa och kulturella strömningar. De traditionella trädgårdsstilarna som utvecklades under den här perioden har beskrivits kortfattat var för sig för att ge en mer enhetlig bild av varje stil. Några samtida västeuropeiska trädgårdsstilar har sammanfattats mycket kortfattat för att påpeka några direkta skillnader i sätten att se på trädgårdsdesign.

För att ge en ökad förståelse för den japanska trädgården, ingår även en kort sammanställning av de grundläggande gestaltungsprinciperna. Olika typer av utsmyckning i natursten, typisk för den japanska trädgården, har kort beskrivits eftersom missförstånd i användandet av dessa föremål så tydligt förtar känslan av en japansk trädgård.

Uppsatsen avslutas med kortare sammanställningar av möjliga anledningar till varför känslan av en japansk trädgård ofta uteblir, samt försök till metoder för att föra in den i våra svenska versioner av japanska trädgårdar.

Summary

This is a BA thesis in landscape planning at the Swedish University of Agricultural Sciences in Alnarp. The purpose of the thesis is to investigate why Japanese gardens, created in Sweden, often lack the feeling connected with Japanese gardens.

The thesis includes a short study of Japanese history, spanning from the Middle Ages to the 19th century, to create a mild understanding of how the Japanese society changed, due to political, religious and cultural influences. The traditional Japanese garden styles, developed during this period, have been concisely compiled separately to create a homogeneous image of each style. In order to display opposite views of garden design in the European garden styles, some of the european styles have been concisely compiled as well.

To produce a higher level of understanding of the Japanese garden, a consice compilation of the fundamental design principles has been included, as well as variuos types of decoration typical to the Japanese gardens, since the miss-use of these is a certain way of losing the feeling of a Japanese garden.

The thesis is concluded by a consice compilation of possible reasons as to why the feeling connected with Japanese gardens is absent, as well as some attempt to include the feeling in the Swedish versions of Japanese gardens.

Inledning

Bakgrund

Den japanska trädgårdsstilen har sedan en tid tillbaka varit populär i Sverige. Inte bara parker och trädgårdar öppna för allmänheten har låtit anlägga trädgårdar i denna stil, utan även villaägare viker en del av sin trädgård till denna stil. Många gånger finner man att de olika attributen har tillämpats, men ofta saknas känslan.

Målsättning

Avsikten med uppsatsen är att söka finna anledningen till varför känslan av den japanska trädgården ofta uteblir, och om man skulle kunna införa den.

Avgränsningen i arbetet kommer att förhålla sig rent storleksmässigt till vad den enskilde villaägaren skulle kunna åstadkomma i sin trädgård. Det finns med andra ord ingen avsikt att betrakta vad man skulle kunna åstadkomma om man skulle skapa ett landskap eller större park helt i japansk anda. Det är heller inte min mening att fördjupa mig i den japanska trädgårdskonstens utveckling, eller dess grunddesign och filosofi. Dessa två punkter avser endast att skapa grundare förståelse som inledning till huvudfrågan: varför uteblir ofta känslan i japanska trädgårdar skapade i Sverige.

Arbetet uttryckt i frågeställning:

- Göra en enkel och kortfattad sammanställning av hur den japanska trädgårdskonsten har uppkommit
- Göra en enkel och kortfattad sammanställning över grunddesignen i japansk trädgårdskonst, samt dess viktigaste attribut.
- Utifrån dessa studier diskutera mig fram till möjlig anledning och åtgärder.

Genomförande

Följande metoder har använts i sökandet efter information angående japansk trädgårdsdesign:

intervjuer
litteraturstudier

Jag kommer att studera japansk historia för den tid då trädgårdskonsten utvecklades för att få en ökad förståelse för de kulturella influenser som låg bakom skapandet. Denna studie kommer att resultera i en kortfattad sammanställning om ca tre sidor. Vidare kommer jag att studera både japansk och utländsk litteratur angående japansk trädgårdsdesign för att få en bredare bas för min sammanställning om dess design. Denna studie kommer resultera i en kortfattad sammanställning om ca tio sidor (bilder ej inräknade).

Huvudvikten av uppsatsen ligger på diskussionen, som med hjälp av de två tidigare studierna ämnar söka svaret på varför japanska trädgårdar i Sverige allt för ofta besitter de olika attributen, men

saknar känslan.

Uppsatsen är ett resultat av litteraturstudier, samt intervjuer och samtal med personer, antingen relaterade till japansk trädgårdskonst eller till den japanska historien och kulturen, samt diskussionen som i huvudsak baseras på mina tankar och åsikter.

Den japanska trädgårdskonstens utveckling

Kort allmän historik

Japan hade, trots att man redan under 200-talet skickat folk till Kina, som vid den här tiden redan hunnit utvecklas till en mycket framstående kultur, ingen stadig kontakt med Kina, utan fick sporadiska influenser därifrån via Korea. Först i och med att Shōtoku Taishi¹ träder in som regent 593 börjar en första våg av kinesiska influenser att slå in över Japan. Buddhismen hade kommit till Japan via Korea långt tidigare, men under Shōtokus tid sprids den kraftigt och i och med det började den buddistiska konsten, musiken och dess kultur att blomstra.

Under Heian-eran² var den kulturella utvecklingen koncentrerad till adelslivet och dess omgivning. Den kinesiska kulturen sågs som en förebild och den nya huvudstaden Heian³ byggdes enligt kinesiskt mönster.

Under den här perioden blandades den tidigare trädgårdsdesignen med influenser av 'Det rena landets lära'⁴ som blivit populär och trädgårdar designades för att återskapa *Gokuraku*⁵ på jorden. Detta land sägs innehålla öbeströdda dammar av renaste vatten, dungar av magnifika träd beströdda med juveler och med de vackraste och mest väldoftande blommor, och genom landskapet rör sig de mest underbara och sällsamma fåglar. I denna anda skapade man storslagna trädgårdar med en öppen gård med rena dammar och vackra praktfulla växter. Men det fanns även en annan, mer sober trädgårdsstil som följde med den adliga byggnadsstilen, *shinden*⁶. Enligt denna byggnadsstil skulle det söder om huvudbyggnaden ligga en stor öppen grusad gård med stora dammar som ofta innehöll öar. Denna gård var bl.a. avsedd för att lyssna på musik eller poesi, eller för hovceremonier. Musik kunde avlyssnas från båtar som låg ute på dammarna, eller från tillfälliga scener ute på öarna. Trots att själva byggnadsstilen försvann efter Heian-eran, bestod många av principerna för trädgårdsdesignen.

Under Kamakura-eran⁷ började den politiska makten att skiftas från adeln till samuraiklassen. Den här perioden kantades av mer eller mindre långvariga krig mellan de olika krigsherrarna, *shugodaimyō*. Eftersom fokus huvudsakligen låg i att ta eller behålla den politiska makten,

¹ Shōtoku Taishi (574-622) anses som en av de största männen i Japans historia. Han skapade bl.a. ett officiellt rankingsystem baserat på meriter snarare än börd. Detta system bestod genom historien och utvecklades vidare. Han lät skicka ambassadörer till Kina för att upprätthålla ett förhållande med Sui-dynastin, och införde en konstitution på 17 paragrafer baserad på buddistiska och konfucianistiska tankegångar, där bl.a. buddistiska studier uppmuntrades: Tarō Sakamoto. Japanese History (1975), sid 16-19, Chieko Fujio Düring. Japan – kultur och historia (1985), sid 33-34.

² Heian-eran (784-1184).

³ Heian är det gamla namnet på dagens Kyoto.

⁴ 'Det rena landets lära', *Jōdokyō*. En typ av buddism där man ansåg att vägen till paradiset gick genom bönen till Buddha Amitabha: Chieko Fujio Düring. Japan – kultur och historia (1985), sid 136.

⁵ *Gokuraku*, paradiset, 'Det yttersta välbehaget'. Namnet på Amitabhas land: Hisao Inagaki. A dictionary of japanese buddhist terms (1985), sid 75.

⁶ *Shinden*, *shinden-zukuri*. Den ideala *shinden*-byggnaden bestod av en huvudbyggnad som placerats centralt på egendomen. Från denna löpte täckta korridorer till flyglar och paviljonger i ost, väst och nordlig riktning: Jirō Takei & Marc P. Keane. Sakuteiki – Visions of the japanese garden (2001), sid 11-17, Chieko Fujio Düring. Japan – kultur och historia (1985), sid 50.

⁷ Kamakura-eran (1185-1332).

lämnades inte mycket utrymme över till att fokusera på trädgårdsutveckling. Men under denna tid utvecklades tre stora folkliga grenar av buddism, däribland zenbuddismen som blev populär hos den härskande krigarklassen.

Zenbuddismen fortsatte även att blomstra under den efterföljande Muromachi-eran⁸. Under den perioden började kultureliten flytta ut från Kyoto och sökte skydd undan de olika krigen, som fortsatte att avlösa varandra, hos de olika krigsherrarna på landet. Med zenbuddismen och den nya byggnadsstilen, *shoin*⁹, som hade utvecklats och ersatt den tidigare *shinden*-stilen, utvecklades nya trädgårdsstilar. Dessa trädgårdar var skapade för att betraktas från byggnadens huvudrum som ofta var ett arbetsrum, eller om utrymme fanns, ett speciellt rum avsett att ta emot gäster i. Den tydligaste skillnaden man kan se mellan den tidigare trädgårdsstilen och de zeninfluerade stilarna är att där 'Det rena landets lära' försöker återskapa paradiset i all dess skönhet, strävar zenstilen åt att återskapa naturens egen skönhet. Naturliga asymmetriska arrangemang föredrogs framför symmetriska. Enkla, vanliga växter användes istället för vackra träd med enastående blomning. Två nya stilar som uppkom under den här tiden och som idag ses som typiska traditionella japanska trädgårdsstilar, är te-trädgården som är skapad enligt *wabi-sabi*¹⁰ filosofin och stenträdgården som är skapad enligt *karesansui* stilen¹¹.

Det är svårt att tala om traditionella japanska trädgårdar utan att nämna Musō *kokushi*¹². Han hade ett starkt intresse för natur och trädgårdar och omnämns i den japanska historien bl.a. som trädgårdsdesigner. Den holländske landskapsarkitekten Wybe Kuitert¹³ anser det dock osannolikt att Musō *kokushi* själv designade eller ansvarade för design och byggnation av trädgårdar, men genom sin roll som berömd och uppskattad zenpräst inspirerade han definitivt många ur den härskande krigarklassen att låta anlägga trädgårdar.

Te anlände till Japan redan under Nara-eran, men det var först i och med att zenprästen Eisai tog med sig frön från te-plantan som man började odla det te som senare blev känt som 'äkta te' i Japan. När te först kom till Japan användes det bl.a. av prästerna för att hålla sig vakna under meditationen. Det blev senare en festdryck och ett bevis för rikedom och dracks till och med i samband med dobbel. Köpmannen Sen Rikkyū¹⁴ gjorde te-drickandet till en mer sober konst, genom att lägga grunderna för *wabi-te*-ceremonin, där te skulle drickas under lugna, estetiskt avskalade förhållanden. Dagens te-ceremoni grundar sig fortfarande på denna tanke. Som en del av te-ceremonin ingick ett te-hus med kringliggande trädgård. Avsikten med trädgården är att gästen, på sin färd fram till te-huset skall genomgå en mental förändring, och träda in i ett passande sinnestillstånd för att genomgå själva te-ceremonin.

I stenträdgården återskapar man hela landskap genom att symbolisera vatten med sand, berg och öar med stenar och vegetation med enkla växter. Avsikten med trädgårdsstilen är inte att imitera naturen, utan snarare att fånga dess väsen och motiven är ofta abstrakta och bär på symboliska budskap. Dessa trädgårdar användes bl.a. för att illustrera olika zenbuddistiska koncept.

⁸ Muromachi-eran (1333-1572)

⁹ *Shoin*, *shoin-zukuri* hämtar sitt namn från det japanska ordet *shoin* som betyder studierum/arbetsrum. Detta var det rum där husets överhuvud uppehöll sig dagtid. Dessa byggnader med tillhörande trädgårdar var mindre i storlek än den tidigare *shinden* stilen: Marc P. Keane. *Japanese garden design* (1996), sid 54.

¹⁰ Se förklaring sid 17.

¹¹ Se förklaring sid 12.

¹² Soseki, Musō *kokushi* (1275–1351). En av den tidens mest prominenta zenpräster som höll sig med många lärljungar. Han var mycket uppskattad även av den härskande krigarklassen. Grundare av flera zentempel. *Kokushi* är inte en del av namnet, utan en sorts prästrang.

¹³ Wybe Kuitert. *Themes in the history of japanese garden art* (2002), sid 72 - 74.

¹⁴ Sen Rikkyū, Sen no Rikkyū (1522–1591).

I och med Edo-erans¹⁵ inträde, förändrades det japanska samhället igen. Japan var nu åter igen ett enat land, styrt av ett shogunat med en feodal hierarki. Den politiska makten flyttades till dagens Tokyoregion, där krigsherrar, *daimyō*¹⁶, på sina förläningar lät uppföra stora privata promenadträdgårdar med dammar eller konstgjorda kullar som centralpunkt. Som extra utsmyckning fanns te-paviljonger och inramade utsikter mot det kringliggande landskapet. Samtidigt började rika köpmän att låta uppföra trädgårdar i mindre skala. Dessa trädgårdar bar ofta på influenser från både sten- och te-trädgården, men hade en tendens att bli vräkiga för att visa upp ägarens ekonomiska status, snarare än att följa den ursprungliga zenbuddistiska rena och sparsmakade stilen. Dessa trädgårdar skapades av professionella trädgårdsdesigners, som under slutet av Edo-eran hade utvecklats till en egen yrkesgrupp.

Meiji-eran och dagens moderna Japan har inte sett några kraftiga förändringar av den traditionella japanska trädgårdsstilen, även om västerländska influenser (i viss mån) har påverkat dagens moderna japanska trädgårdar.

Palatsträdgården¹⁷

Denna typ av trädgård utvecklades under 1100-talet. De var rymliga och bestod av en öppen grusad yta söder om huvudbyggnaden. Bortom den öppna ytan placerades en damm och bakom dammen fanns ofta en konstgjord kulle. Genom trädgården ringlade en bäck som mynnade ut i dammen. Trädgården skulle ha en romantisk känsla.

Dammen skulle vara tillräckligt stor för att rymma en eller flera mindre öar och för att mindre båtar skulle kunna ta sig fram över den. Öarna länkades samman med broar, som antingen var tvungna att vara tillräckligt höga för att båtarna skulle kunna komma under, eller kunde flyttas tillfälligt. Dessa båtar användes bl.a. som scener åt musiker, varifrån de underhöll, men de underhöll även från scener på öarna eller paviljonger i närheten av dammen.

Den huvudsakliga växtligheten fanns på öarna och kullen bortom dammen, men man lät även placera två träd nedanför huvudbyggnadens ingång. Dessa två träd var ofta ett citrusträd väster om ingången och ett körsbärsträd öster om den för att symbolisera det eviga och det förgängliga¹⁸.

Dessa trädgårdar var huvudsakligen avsedda för att man skulle kunna lyssna på musik eller poesi. Den öppna grusade ytan användes till ceremonier och festligheter. Det var aldrig meningen att man

¹⁵ Edo-eran (1603-1867). Edo är det gamla namnet på dagens Tokyo.

¹⁶ Skillnaden mellan de tidigare *shugodaimyō* och *daimyō*, är bl.a. att *shugodaimyō* ägde sina marker. Kriget under Kamakura-eran stod mellan olika *shugodaimyō*, varav slutligen en segrade och blev *shogun*. De nya *daimyō* som uppstod ägde inte längre sina marker utan tilldelades regioner att styra. Om den rådande *shogun* kände sig missnöjd eller hotad av någon av sina *daimyō*, kunde han helt enkelt beordra dem att flytta till en annan region längre bort. : Löpande samtal med Chieko Fujio Düring.

¹⁷ Det finns inga idag existerande palatsträdgårdar kvar. Den information man idag kan finna kommer från arkeologiska utgrävningar, litteratur skriven på den tiden, samt målningar. : Marc P. Keane. Japanese garden design (1996), sid 36. : Teckningar och beskrivningar av palatsträdgårdar. : Wybe Kuitert. Themes in the history of japanese garden art (2002), sid 9-18. : Men det är brukligt att säga att Guld-paviljongen som är byggd enligt *shinden*-stil i Kyoto bär på starka influenser från Heian-kulturen. : Gakken slide. Shiryō nihonshi, sid 81. Se bild: Charles Chesshire. Japanese gardening (2006), sid 12.

¹⁸ Jirō Takei & Marc P. Keane. Sakuteiki – Visions of the japanese garden (2001), sid 21.

skulle vandra runt i trädgården som i de senare promenadträdgårdarna.

Teträdgården¹⁹

Teträdgårdens huvudsyfte är vägen, *roji*, till te-huset. Det är med andra ord inte trädgården i sig som är det viktiga, utan gången. Tehuset inspirerades från början av de kinesiska folksagorna om eremithyddor långt upp i de kinesiska bergen. Gången av trampstenar, *tobiishi*²⁰, och dess kringliggande trädgård symboliserar den väg som pilgrimerna tog för att kunna besöka eremiterna långt uppe i bergen. Växtligheten skall därför se så naturligt skogslik ut som möjligt och man väljer bort blommor och praktfullt blommande träd till fördel för städsegröna träd och buskar. Blandat med dessa finns några fåtal lövfällande, dels för att efterlika naturen, dels för att kontrastera mot och framhäva det städsegröna.

Trädgården börjar med en yttre huvudport. När man stiger genom denna och in i den yttre trädgården lämnar man omvärlden utanför och börjar sin resa mot tehuset. Denna del är ganska ljus och luftig och symboliserar naturen relativt nära civilisationen. Här finns även en bänk där gästen får sitta och vänta en stund samtidigt som hon mentalt börjar slappna av och rena sitt sinne. Gästen fortsätter sedan vidare genom ytterligare en port. Denna är såpass låg att gästen måste böja sig något för att kunna passera genom den. Detta är för att påminna gästen om att vara ödmjuk och hjälpa henne till ett högre och renare medvetande passande för det slutliga målet. Den inre trädgården som gästen nu kommit till symboliserar vildmarken som pilgrimen vandrade genom den sista delen innan hon nådde eremitens hydda. På sin färd genom denna del av trädgården kommer gästen att passera ett stenarrangemang med ett stenhandfat, *tsukubai*²¹. Här sköljer gästen sina händer och sin mun för att rena sig inför teceremonin. Det låga handfatet ackompanjeras ofta av bl.a. en stenlanta, *ishidōrō*²². Efter detta lämnar gästen trädgården och stiger in i tehuset.

I början använde man sig av begagnade lanternor från templet bl.a. för patinans skull, men med tiden utvecklades även en ny låg stil av lanternor avsedda endast för teträdgårdar. De ursprungliga lanternorna var höga och användes för just belysning, men de nya lanternorna utformades även för att passa rent estetiskt.

Trampstensgångar användes även tidigare, men då huvudsakligen för att man skulle kunna ta sig fram över ytor som lätt blev leriga vid regn. Först i och med teträdgården började den användas med en mer estetisk avsikt.

¹⁹ Bland te-trädgårdar kan t.ex trädgården i Sesshu-ji templet nämnas. För bilder på andra te-trädgårdar se: Charles Chesshire. Japanese gardening (2006), sid 64-66. : Marc P. Keane. Japanese garden design (1996), sid 68, samt 72.

²⁰ Se förklaring sid 22

²¹ Se förklaring sid 28

²² Se förklaring sid 26

Stenträdgården²³

Stenträdgården är en förenkling av ett landskap, där man använder sig av sand, stenar och sparsmakat med växter för att återskapa dess väsen. Men det är inte fråga om att imitera naturen genom att exakt försöka återskapa ett existerande landskap. I stenträdgården är man snarare ute efter att fånga naturens väsen genom att skapa ett abstrakt minimalistiskt landskap. Eventuella växters inneboende skönhet och färgprakt är ointressant. Det är snarare deras form eller hur man kan forma dem som gör dem intressanta att använda.

Stenträdgården är inte en trädgård som skall beträdas. De kan snarare ses som tredimensionella konstverk. Den angränsar oftast till ett rum eller längsgående gång utanför ett rum, varifrån den kan betraktas. Det är meningen att betraktaren mentalt skall träda in i trädgården och utforska den.

Motiven i dessa trädgårdar har oftast ett zenbuddistiskt koncept eller filosofisk tanke som grund, och utformningen är full av symbolik. Elementen i trädgården är inte viktigare än den tomma ytan mellan dem, utan det är snarare balansen däremellan som är intressant.

Den amerikanske landskapsarkitekten Marc P. Keane redovisar en teori²⁴ om att stenträdgårdarna utvecklades och inspirerades från konstarten *bonkei*²⁵, som inte innehåller växter.

Karesansui

Det japanska ordet *karesansui* kan översättas med 'torrt landskap'. Stilen bygger på ett minimalistiskt och starkt *wabi-sabi* tänkande. I det enkla och minimalistiska landskapet finns det oändliga återskapat för den som har förmågan att mentalt träda in i landskapet.

Promenadträdgården²⁶

I och med att den politiska makten flyttades från Kyoto till dagens Tokyo, började en ny typ av trädgård att utvecklas. Till skillnad från Kyotos palatsträdgårdar med en yta på ca en halv hektar, var dessa trädgårdar snarare stora parker som kunde uppta flera hektar.

De gamla palatsträdgårdarna hade heller inte varit avsedda att vandra runt i, men dessa nya parker bestod av olika partier influerade av olika historiska eller kända landskapsvyer från Japan och Kina som öppnade sig för betraktaren på hennes färd genom parken. Rent fysiskt influerades de även av det kringliggande landskapet, och allt eftersom parken byggdes ut inkorporerades olika existerande vyer, *shakkei*.

Denna trädgårdsstil bar på en högre grad av lekfullhet än tidigare stilar och avsikten med dem var nöje. Man lånade in många attribut som annars är förknippade med andra specifika japanska trädgårdsstilar, men den underliggande grundfilosofin som förknippas med originalen har utelämnats. Här är det skönheten man är ute efter. Trots detta bar de ändå på arvet av te-trädgårdarnas sparsmaksamhet, eftersom tedrickandets konst fortfarande ansågs vara förknippat

²³ Bland de mest berömda stenträdgårdarna finns Ryoan-ji och Silverpaviljongen byggd enligt shoin-stil i Kyoto. För bild se: Charles Chesshire. Japanese gardening (2006), sid 34, 59, samt 101. : Marc P. Keane. Japanese garden design (1996), sid 61.

²⁴ Marc P. Keane. Japanese garden design (1996), sid 66.

²⁵ *Bonkei* påminner om *bonsai* på så sätt att båda går ut på att skapa i miniformat. Men där *bonsai* är skapandet av i huvudsak miniträd, som i sin utformning skall se ut som om de vore stora 'riktiga' träd, är *bonkei* skapandet av landskap i miniatyr på samma sätt som en *karesansui* trädgård, fast ytterligare förminskad.

²⁶ Sentō Gosho och Katsura Rikyū i Kyoto är två stora promenadträdgårdar. : Marc P. Keane. Japanese garden design (1996), sid 101, samt 111.

med hög kultur. Detta hindrade dem från att bli alltför vräkiga och pråliga.

Det var inte ovanligt att dessa trädgårdar började med ett teträdgårdsinfluerat trädgårdsrum, som senare byggdes ut med ytterligare ett, för att sedan långsamt växa vidare till en stor park med olika trädgårdsrum av varierande karaktär som avlöste varandra.

Promenadträdgården är visserligen avsedd för just promenader, men den skall även betraktas från huvudbyggnaden eller andra ytor i trädgården.

Innerträdgården

Innerträdgården uppstod redan under Heian-eran. De var små privata trädgårdar inklämda mellan byggnadernas olika delar eller täckta gångar. Dessa små trädgårdar innehöll ofta endast en specifik växtsort, som därmed gav namn till trädgården, t.ex. 'blåregnsträdgården'.

Men i och med köpmannaklassens uppgång under Edo-eran började denna trädgårdsform att blomstra. Köpmännens bo-arealer var förhållandevis små om man jämförde med de politiska makthavarna eller adeln, och följaktligen hade de därför inte heller möjlighet att låta skapa några större trädgårdar åt sig. Dessa trädgårdar var endast några kvadratmeter stor.

Eftersom te och konsten kring tedrickandet fortfarande ansågs tillhöra högkultur, var det från teträdgårdarna man i första hand hämtade inspiration. Många trädgårdar innehöll därför element från den inre teträdgården, som t.ex. stenarrangemanget med stenhandfatet, lanternor och trampstensgångar. Dessa gångar ledde inte nödvändigtvis fram till något terem eller tehus p.g.a. platsbrist.

Men det var inte ovanligt att de grundläggande principerna och filosofierna från de ursprungliga teträdgårdarna saknades, och att endast attributen utnyttjades. I innerträdgårdarnas teträdgård kunde t.ex. själva trampstensgången saknas.

I likhet med stenträdgårdarna är innerträdgårdarna inte en trädgård avsedd att vistas i, utan skall huvudsakligen betraktas från kringliggande rum.

Dagens innerträdgårdar behöver inte nödvändigtvis influeras från teträdgårdarna och deras storlek kan variera från endast några få kvadratmeter till relativt stora. Det karakteristiska är dock fortfarande att de är helt inneslutna av byggnader och väggar.

Den västerländska trädgårdskonstens utveckling

Nedan följer en kort sammanställning av några av de västerländska trädgårdsstilar som utvecklades under ungefär samma tidsspann som de ovan beskrivna japanska trädgårdsstilarna. Eftersom den här uppsatsen handlar om japansk trädgårdsdesign, har de olika stilarna behandlats mycket kortfattat med avsikt att endast påvisa några av de mest uppenbara skillnaderna mellan de japanska och de västerländska trädgårdsstilarna.

Eftersom jag har valt att endast ta upp de japanska trädgårdsstilar som inte har influerats av västvärlden, har jag även valt att under den här rubriken ta upp de stilar som inte har influerats av Japan.

De västeuropeiska medeltida trädgårdarna

Man vet inte mycket om de tidiga medeltida västeuropeiska trädgårdarna, eftersom det inte finns speciellt mycket dokumenterat om dem, men man vet att de, liksom kulturen i allmänhet, var starkt influerade av kristendomen, som var den rådande religionen i västra Europa. De medeltida borgarna hade generellt sett ingen plats för trädgårdar innanför skyddsmurarna, eftersom man lät bygga borgarna så förtätade som möjligt av försvarsskäl. Istället placerades trädgårdarna så nära utanför murarna som möjligt, och hägnades in för att skydda sig mot fiender, men även mot vilda djur och *”de gamla hedniska gudarna ... i skogarna”*²⁷. Även jaktparker hägnades in, fast då mer i avsikt att stänga inne villebråd.

De medeltida trädgårdarna hade inget medvetet formspråk, men var ofta rektangulära med gångar utefter murarna, samt fyrkantiga planteringsbäddar uppradade efter varandra mer av praktiska än estetiska skäl, vilket i sig skapade en viss struktur i trädgården.²⁸

Renässansträdgården

Först under renässansen började man i Italien att tänka på att trädgårdar bör skapas med hänsyn till de byggnader som finns inom deras gränser. Man började även placera byggnader och deras tillhörande trädgårdar enligt de antika förebilderna så att man drog så stor fördel av det kringliggande landskapet med tanke på bl.a. solljus och tilltalande utsikter.

Den grundläggande stommen i renässansens trädgårdar bygger på symmetri, även om de enskilda kvarterens design kan mjukas upp av mer organiska former. Genom att dela upp trädgården i enskilda rum i ett rutnät med hjälp av t.ex. häckar, gavs möjligheten att skapa flera trädgårdsrum med separata teman som t.ex. fruktgårdar eller naturträdgårdar. Om själva designen av naturträdgårdar skriver den brittiska trädgårdsdesignern Penelope Hobhouse bl.a.:

²⁷ Penelope Hobhouse. Trädgårdskonstens historia 3000 år (2004), sid 100

²⁸ Anna-Maria Blennow. Europas Trädgårdar (1995), sid 84-85, Penelope Hobhouse. Trädgårdskonstens historia 3000 år (2004), sid 99-103

”De viktigaste beståndsdelarna i renässansträdgården var städsegröna växter, sten och vatten och man använde permanenta, inte flyktiga material. Det har sagts att man med trädgårdskonst imiterar naturen genom att på konstlad väg upprepa det naturen själv har skapat. Om man uppfattar naturen som ordnad,...., då måste också imitationer av naturen ha en grundläggande plan.”²⁹

De trädgårdar som inte avsåg att avbilda naturen, bar tydliga spår av det kringliggande landskapet, som ofta var ett jordbrukslandskap. Träd och rabatter placerades med starka influenser från det lokala odlingsmönstret, kanaler utformades med dräneringsdiken som förebilder osv.³⁰

Barockträdgården

Barockträdgården är en fransk vidareutveckling av renässansträdgården, men har ett mer strikt formspråk än de italienska trädgårdarna. Till skillnad från renässansens trädgårdar fanns ingen önskan om att integrera trädgården i landskapet och utnyttja de kringliggande vyerna. Dessa trädgårdar symboliserar snarare människans makt över naturen och skall betraktas i direkt kontrast till den med strikt beskurna träd, häckar och buskar placerade i ett geometriskt och symmetriskt formspråk.³¹

Senare trädgårdstilar

Efter att Japan öppnades mot omvärlden 1853, strömmade japanska influenser ut till västvärlden. Både den engelska romantiska landskapsparken och den senare modernismen bär tydliga spår av japanska influenser. I Sverige influerades Ulla Molin starkt av Japan, vilket syns tydligt i hennes trädgårdar. Genom hennes engagemang fördes dessa influenser även ut till de privata trädgårdarna.

²⁹ Penelope Hobhouse. Trädgårdskonstens historia 3000 år (2004), sid 124

³⁰ Penelope Hobhouse. Trädgårdskonstens historia 3000 år (2004), sid 120-131

³¹ Anna-Maria Blennow. Europas Trädgårdar (1995), sid 182-183, Penelope Hobhouse. Trädgårdskonstens historia 3000 år (2004), sid 141-143

Grundläggande gestaltungsprinciper i japansk trädgårdsdesign

Det här avsnittet avser endast att ta upp gestaltungsprinciper från de traditionella, till ytan mindre trädgårdsstilarna, som är lämpade som inspiration för design av privata bostadsträdgårdar.

Den traditionella japanska trädgården avser inte att imitera naturen, utan snarare att fånga deras väsen. För att uppnå detta används i mångt och mycket symbolik. Några väl placerade stenar kan symbolisera ett bergslandskap och några träd eller buskar symbolisera en hel skog. Det är sedan upp till betraktaren att i sitt inre träda in i detta landskap.

De grundläggande dragen kan sammanfattas i asymmetri, återhållsamhet med omsorg för detaljer och symbolism. Dessa tankar kommer från den zenbuddistiska filosofin med ett starkt *wabi-sabi* tänkande. De zenbuddistiska prästerna utvecklade en sparsmakad trädgårdsstil som en hjälpande metod för att uppnå en högre förståelse för naturen och ens eget inre, men även som en metod att utöva självdisciplin under själva skapandet och vården av trädgården.

Den japanska trädgården är inte avsedd för socialt umgänge³². Den skall snarare ses som ett levande konstverk som skall betraktas på samma sätt som en målning. Skillnaden är att den förändras med årstiden och att man kan träda in i den och finna nya 'målningar' beroende på var i trädgården man befinner sig. Genom att följa de noga planerade gångarna som snirklar sig fram genom trädgården, finner man olika vyer som ofta är inramade av t.ex. murar eller häckar, och om möjligt lånar utsikten från avlägsna landskap utanför trädgården³³.

Eftersom sommaren i större delen av Japan är mycket varm, har den inte ansetts som en tidpunkt att vistas utomhus. Av den anledningen är också trädgårdens främsta höjdpunkter lagda till våren och hösten. Båda dessa säsonger är varma och behagliga utan att bli outhärdligt kvalmiga. Vårens höjdpunkt består av blomningen. Speciellt plommon och körsbärsblomningen är uppskattad, även om körsbärsträd är ovanliga i privatträdgårdar eftersom de kräver för stort utrymme. Med hösten kommer den andra höjdpunkten med bl.a. de japanska lönnarnas höstfärger som glödande lågor.

Ma

Ma är avstånd eller mellanrum i tid och rum. Det är t.ex. tystnaden mellan orden i en monolog som skapar spänningen och känslan i det som berättas. Om tystnaden är för kort, kanske den inte uppfattas, och blir den för lång kan den kännas konstgjord.

Ett liknande avstånd finns i rummet för att uppnå harmoni mellan olika element. Det är beroende av omgivningen och kan därför inte mätas i enheter, utan måste kännas av vid varje enskilt tillfälle.

³² Den japanska trädgården används inte aktivt som ett uterum på samma sätt som t.ex. den svenska trädgården, där man bl.a. med förkärlek dukar upp för gemensam måltid eller fika. Detta innebär inte att japanska barn inte leker i sina trädgårdar.

³³ Att skapa vägar som drar besökarens nyfikenhet att upptäcka nya vyer, och att använda sig av det kringliggande landskapet som en del av den egna trädgården / parken, är inte specifikt för den japanska trädgårdsstilen, utan finns även med som ingrediens i de västerländska trädgårdsstilarna. Likaså har även de västerländska trädgårdsstilarna genom historiens gång låtit rama in vackra trädgårdsvyer.

Bild 1: Den öde vägen som verkar leda ut i ingenstans med endast ett vindpinat träd som sällskap, är ett exempel på den ensliga skönhet som förekommer i wabi., Dumme mosse

Wabi-sabi

Ordet *wabi* kommer från det japanska adjektivet *wabishii* som är en känsla av ensamhet och torftighet. *Sabi* kommer från adjektivet *sabishii* och kan översättas som en ensam, enslig och öde känsla eller tillvaro.

Men när man talar om '*wabi-sabi*' avser man ett begrepp av en speciell traditionell typ av japansk estetik som utvecklades under muromachi-eran. Denna estetik går ut på att värdesätta det enkla i föremål och en dämpad tillvaro. *Wabi* blir då en känsla av avskildhet och enslighet, men inte ur ett negativt perspektiv. *Sabi* är det vackra i enkelheten och stillheten.³⁴

Relationen till naturen

En av de mest grundläggande principerna inom japansk trädgårdsdesign är att utgå från naturen som inspirationskälla. Om man ser sig runt i naturen finner man att där nästan alltid finns en markvegetation med marktäckande växter. Ovanför den finner man buskvegetationen och ytterligare högre upp kommer trädvegetationens olika skikt.

I en japansk trädgård är man inte ute efter att skapa vild natur, eller att exakt återskapa en existerande miljö, men genom att inspireras av och följa grundläggande drag hos naturen kan man t.ex skapa en naturlig himmel-jord relation med vertikala proportioner³⁵. Man kan även se hur vattnet naturligt följer landskapets former på sin väg igenom det, eller hur växter formas av sin omgivning.³⁶

Mittpunktens tabu

Naturen har heller inga direkta mittpunkter. Därför bör man aldrig dela av en trädgård på mitten genom att t.ex. placera ett dominerande träd eller trädgrupp i mitten av trädgården. Dessa bör alltid placeras så att trädgårdens tyngdpunkt betonas åt det ena eller andra hållet, och därmed uppmanar ögat att vandra vidare.³⁷

³⁴ Löpande samtal, Chieko Fujio Düring

³⁵ Se förklaring under 'Den oliksidiga triangeln', sid 18

³⁶ Ishida Shozo, Niwa no tsukurikata (2003), sid 13-14, 21.

³⁷ Ishida Shozo, Niwa no tsukurikata (2003), sid 13-14, 21.

Harmoni med omgivningen

En trädgård i sig är aldrig en egen enhet. Den står alltid i relation till sin omgivning och byggnader i sin omgivning. Genom täta häckar kan man visserligen begränsa intryck från den yttre omgivningen, men den måste ändå skapas i harmoni med t.ex. de byggnader som ingår i trädgården. Eftersom traditionella japanska hus är byggda av trä, känns det naturligt att använda sig av andra naturmaterial när man skapar trädgårdar anpassade till den miljön, men om man skapar en trädgård till ett hus byggt av tegel eller betong, ger moderna byggmaterial en mer naturlig känsla. Det kan tyckas att en japansk trädgård skall innehålla de för oss västerlänningar så exotiska och typiska elementen, som t.ex. stenlanternor, krattade grusytor eller bambudetaljer, men dessa element är inget annat än detaljer³⁸ i en djupare gestaltungsfilosofi. Det är med andra ord fullständigt möjligt att skapa en japansk trädgård helt utan dessa element och material.

Den oliksidiga triangeln

Enligt traditionellt japanskt tankesätt föredras den naturliga, oregelbundna formen framför det regelbundet strikta geometriska. Detta tankesätt gäller inte endast placering i trädgårds sammanhang, utan man finner det även i t.ex. sten- eller blomsterarrangemang. Som ett mått för skönhet och harmoni använder man sig av en oliksidig triangel. Avsikten är att dela upp det totala arrangemanget i tre delar som tillsammans bildar en harmoni. Dessa tre delar benämns *shin*, *soe* och *tai*³⁹. *Soe* har ungefär hälften till två tredjedelar av *shins* mängd och storlek, emedan *tai* är ungefär hälften av *soes* mängd.

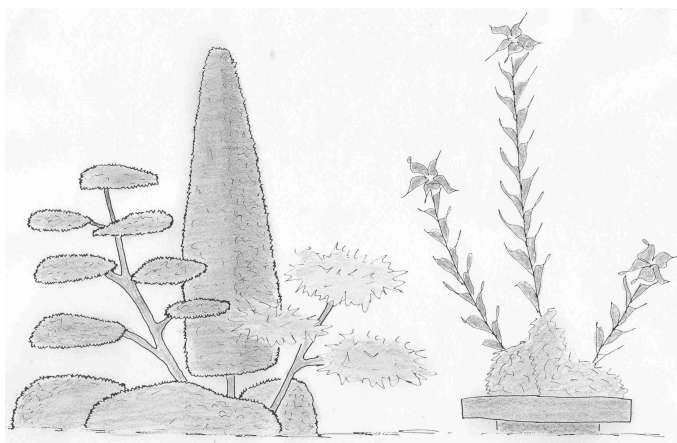

Bild 2

Det är alltså inte enbart en fråga om att placera grupperna i en oliksidig triangel. Även höjden av de olika grupperna samt mängden inom varje grupp skall följa denna princip. *Shin* gruppen som är den dominerande gruppen i arrangemanget skall vara minst dubbel så stor i höjd och volym gentemot *soe* gruppen, som i sin tur har samma förhållande gentemot *tai* gruppen.⁴⁰

Som tumregel kan man dessutom tänka på följande.⁴¹

Växterna bör inte:

- korsa varandra.
- luta mot varandra
- ställas i rad, eller intill annan växt av samma höjd eller storlek
- synas helt och hållet, utan de bör skuggas eller döljas delvis av andra växter.

³⁸ Om man bortser från de traditionella japanska trädgårdsstilarna varifrån de uppkommit.

³⁹ Benämningen varierar beroende på skola, men principen är densamma.

⁴⁰ Ishida Shozo, Niwa no tsukurikata (2003), sid 16-17.

⁴¹ Ishida Shozo, Niwa no tsukurikata (2003), sid 95.

Kontraster

Det är även viktigt att skapa kontraster i en trädgård för att åstadkomma en mer levande känsla. Ofta när man avser att skapa en ljus trädgård använder man ljusa luftiga lövfällande träd, gärna med en ljusare bladfärg, emedan vintergröna träd och barrträd tenderar att ge en mörkare och mer stillsam känsla. Om man endast använder sig av den ena eller andra typen av växter, riskerar man att det slutliga resultatet känns platt och monotont, men genom att föra in några inslag som kontrasterar med den primära karaktären av trädgården, förtydligas den och ett djup tillkommer i trädgårdens design.⁴²

På liknande sätt behöver t.ex. blommande träd eller buskar stöd av rent gröna växter för att deras prakt skall stå ut tydligare, snarare än att drunkna i övrig blomsterprakt.

Optiska illusioner

Oavsett hur stor trädgård man har kommer den alltid att vara liten i jämförelse med naturen. Det är därför av intresse att på en begränsad yta kunna skapa en design som känns större än vad den är. Detta kan t.ex. uppnås genom att dölja intilliggande bebyggelse med städsegröna häckar, eftersom denna bebyggelse inte är skalenlig med det man skapar. Deras uppenbara närvaro och skillnad i skala förstör annars effekten av det man skapat.

En annan metod är att hindra ögat från att se slutet på t.ex. en gång eller en damm och därmed ge en känsla av att gången eller dammen fortsätter långt bort.

Ytterligare en metod att föra in en känsla av större yta, är att använda sig av lånade landskapsvyer långt utanför trädgårdens gränser, som om de vore en del av den egna trädgården.

Djup i trädgården uppnås genom att skapa olika lager i djupled som delvis täcker varandra. Längst bak planteras t.ex. en tät städsegrön häck som för tankarna till en avlägsen skog. I mittenlagret placeras trädgårdens egentliga sceneri med växt- och stenarrangemang, en damm eller dylikt, och längst fram, närmast huset och dess fönster varifrån allt betraktas, placeras något skirt lövfällande.⁴³

Avskärmning

De flesta japanska trädgårdar är avskärmade och inhägnade, men det är inte bara frågan om att avgränsa den egna tomten från grannars tomt eller omvärlden utanför. Avsikten är snarare en medvetenhet om att begränsa ett trädgårdsrum och skapa inom dess gränser. Genom att avgränsa avgörs hur mycket eller lite av omvärlden som skall ingå i den totala upplevelsen av trädgården. Man kan t.ex. dölja grannhuset med hjälp av en hög tät städsegrön häck, men låta det vara öppet gentemot en vacker avlägsen landskapsvy.

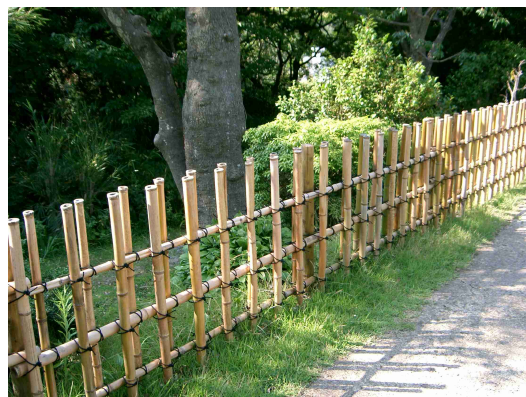

Bild 3: Bambustaket, Arima spa

⁴² Ishida Shozo, Niwa no tsukurikata (2003), sid 14.

⁴³ Ishida Shozo, Niwa no tsukurikata (2003), sid 22-24

Vissa traditionella japanska trädgårdsstilar behöver avskiljas från omvärlden för att nå full effekt, som t.ex. teträdgården där den mentala resan från civilisationen till eremitens hydda i vildmarken är avsikten med trädgården. Om denna trädgård inte vore avskärmad, skulle omvärlden konstant tränga sig på och den mentala resan skulle bli i stort sett omöjlig.⁴⁴

Men en avgränsning kan även vara låg, eller i praktiken obefintlig och därmed snarare utgöra en mental avgränsning än en fysisk. Exempel på detta är gränsen mellan den yttre och inre teträdgården, som kan utgöras av en port över trampstensgången utan någon tillhörande avskärmning mellan de två delarna.

Vattnets närvaro

Vatten eller känslan av närhet till vatten är mycket uppskattad i den japanska trädgårdskonsten. Den kan ta sig uttryck som en damm, eller en bäck som stilla flyter fram genom trädgårdens landskap, men dess närvaro kan lika gärna representeras av vattnet i en *tsukubai*⁴⁵ eller ännu mer abstrakt genom den vita sanden i en *karesansui* trädgård.

Som i alla annan design inom trädgård, strävar man även här efter en naturlig känsla. Vid användandet av *tsukubai* placeras denna i en miljö som ger en känsla av att ha naturlig tillgång till vatten, t.ex. där växter verkar växa extra frodigt.

En bäck planeras så att den verkar följa minsta motståndets lag på sin färd genom trädgårdens landskap och dammen har en naturligt organisk form, gärna med en mindre halvö som delvis skymmer och därmed ger en känsla av att den är större.

Bild 4: Vy i närheten av palatset i Kyoto

Natursten i den japanska trädgården

Stenar i sig själva och som material anses av de flesta västerlänningar som nödvändigt i en japansk trädgård, men ofta saknas kunskapen om det bakomliggande ursprunget till de olika elementens uppkomst och utveckling. Detta resulterar ofta i en felaktig placering, vilket resulterar i att den totala skapelsen starkt avviker från en japansk trädgård just på grund av elementens närvaro. Jag har därför valt att fördjupa mig något i användningen av natursten.

Stenar har alltid utgjort en viktig del i den japanska trädgårdsdesignen, dels som stenarrangemang för att symbolisera berg och bergslandskap, men även som material för att skapa gångar, murar och utsmyckning. Beroende på vad man skall använda stenmaterialet till används olika typer av sten. Till de stenlagda gångarna används med förkärlek natursten som den är, men även huggen sten används. Trampstensgångar läggs i stort sett alltid med natursten i en traditionell trädgård. I båda dessa fall söker man skapa ett helhetsintryck och stenarna bör vara av samma typ, även om den inbördes storleken på varje sten kan variera kraftig. Båda gångstilarna läggs efter specifika läggningssmönster.

Grusytor kan vara allt från grusplaner avsedda att beträda, som t.ex. gårdsplaner framför

⁴⁴ Housing kikakusha. Wafu no niwa - jitsureishū (2004), sid 150,

⁴⁵ Se sid 28

tempelbyggnader där stora mängder folk skall kunna ta sig fram utan att bli smutsiga, till stenträdgårdar som endast skall betraktas. I det senare fallet används ett off-white naturgrus i varierande fraktion beroende på vilket uttryck man eftersträvar att skapa.

Markbeläggning och gångar

Tobiishi – Trampstenar

Trampstensgången har sitt ursprung i teträdgården, och kom ursprungligen till för att man skulle kunna ta sig fram genom trädgården utan att bli smutsig, men sen gammalt säger man att meningen med trampstenar till 40% är för att gå på och resten för att man skall uppskatta sin omgivning. Trampstenar används med andra ord för gångar där man lugnt skall promenera och betrakta trädgården, vilket betyder att dessa gångar i sig skall vara ett estetiskt element, samt för att rikta blicken nedåt medan man förflyttar sig till ett nytt motiv.⁴⁶

Bild 5: Trampstensgång i Japandalen, Göteborgs Botaniska Trädgård

Man kan förenklat dela in trampstenar i två grupper, *ōtobi* och *kotobi*⁴⁷, där den första är tillräckligt stor för att man skall kunna ta två steg på varje sten, emedan den senare endast tillåter ett steg. Avstånd och placering av trampstenar är baserat på människans gång, och eftersom människan inte går på en rak linje kommer placeringen av trampstenarna att svänga mellan höger och vänster. Man brukar hålla ett avstånd om ca 60 cm mellan mittpunkterna av två *kotobi*, och vid användandet av *ōtobi* håller man ett avstånd om ca 50 cm från kanten på den ena stenen till mittpunkten av den andra.⁴⁸

⁴⁶ Ishida Shozo, Niwa no tsukurikata (2003), sid 120.

⁴⁷ *Ōtobi*, 'stor trampsten'; *kotobi*, 'liten trampsten'.

⁴⁸ Housing kikakusha. Wafu no niwa - jitsureishū (2004), sid 147.

Eftersom att sätta trampstenar på japanska heter *utsu*⁴⁹, kallas de fem grundmönstren⁵⁰ enligt följande:

1) *Niren-uchi*⁵¹ mönster

Varannan sten är stor och varannan är liten.

Bild 6

2) *Sanren-uchi* mönster

Var tredje sten är antingen stor eller liten beroende på om man väljer att ha två stora eller två små stenar i följd.

Bild 7

3) *Nisanren-uchi* mönster

Riktingen ändras omväxlande efter varannan eller var tredje sten.

Bild 8

4) *Karigane-uchi* mönster

Bågen som bildas påminner om flygande änder.

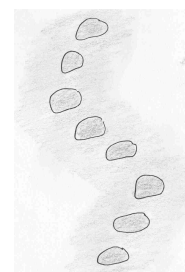

Bild 9

5) *Chidori-uchi* mönster

En blandning av två olika kombinationer. Varannan sten är stor och varannan är liten, samt att de placeras i ett zickzack mönster.

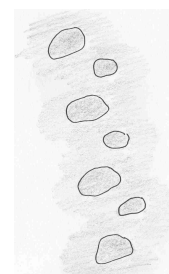

Bild 10

⁴⁹ *Utsu*, 'banka / slå'

⁵⁰ *Niren*, 'två sammanlänkade'; *sanren*, 'tre sammanlänkade'; *nisanren*, 'två tre sammanlänkade'; *karigane*, gammalmodig japanska för and; *chidori*, en typ av strandfågel : Housing kikakusha. Wafu no niwa - jitsureishū (2004), sid 147.

⁵¹ När ett verb görs om till ett substantiv på japanska ändras det avslutande u:et i verbet till ett 'i'.

Nobedan – Stenlagd gång

Bild 11: Stengång i Japandalen,
Göteborgs Botaniska Trädgård

Även det andra sättet att designa stengångar på har sitt ursprung i teträdgården. Den stenlagda gången, *nobedan*, skall vara jämn och slät att gå på, samt heltäckande med ganska små mellanrum mellan stenarna. Gången kan sättas med huggen sten, organiskt formad sten, skiffer eller t.ex. gamla takpannor beroende på tycke och smak, samt efter vad som passar i trädgården. Den brukar ofta vara ca 1 meter bred, och om det är en längre gång, låter man ofta rama in den med t.ex. ett smalt avvikande mönster.⁵²

Man brukar dela in mönsterläggningen för *nobedan* i fyra huvudtyper⁵³.

1) *Shin* mönster

Rak och regelbunden sättning av fyrkantigt huggna stenar.

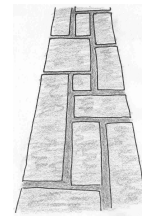

Bild 12

2) *Gyō* mönster

Vid denna mönsterläggning kombinerar man huggna stenar med organiskt formade stenar, vilket resulterar i ett mjukare intryck än *shin* mönstret.

Bild 13

3) *Sō* mönster

Eftersom *sō* mönstret endast läggs med organiskt formad sten, blir dess formspråk mycket mjukt och organiskt.

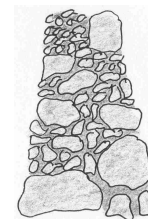

Bild 14

4) Överdrivet *sō* mönster

Liksom föregående mönster läggs även detta endast med organiskt formad sten, men slutresultatet ger ett ännu mer naturligt intryck, eftersom även formen på gången följer ett mer organiskt formspråk.

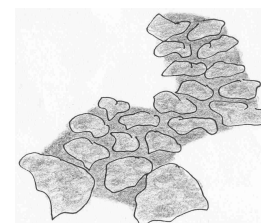

Bild 15

⁵² Ishida Shozo, Niwa no tsukurikata (2003), sid 92, Kinsaku Nakane, Niwazukuri (1969), sid 122.

⁵³ *Shin*, *gyō* och *sō* : Housing kikakusha. Wafu no niwa - jitsureishū (2004), sid 146.

Dessa benämningar kommer från skriftstilar, där *shin* representeras av den stela tryckstilen och *sō* av den mjuka artistiska grässkriften. *Gyō* är ett mellanting mellan *shin* och *sō*; mjukare än *shin*, men inte fullt lika artistiskt utsvävad som *sō*.

Kutsunugiishi⁵⁴

Kutsunugiishi är en stor flat sten som placeras intill ett rums avsats, varifrån man stiger in och ut ur rummet, och lämnar sina skor på den. Dess roll är att vara en länk mellan trädgården och byggnaden, och den åtföljs ofta av en trampstengång som leder fram till den. Höjden på stenen bestäms helt och hållet av höjden på avsatsen, eftersom man bekvämt skall kunna sitta på avsatsen med fötterna på stenen och ta av eller på sig skorna.⁵⁵

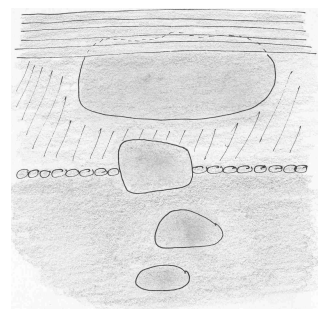

Bild 16

Shikizuna / -zari – Sand / grus

Sand och grus används naturligtvis väldigt mycket i *karesansui*-stilen för att uttrycka vatten, där olika grovlek på sand / grus används för att beskriva karaktären på vattnet. En finare sand används för att uttrycka lugnare vatten, emedan grövre fraktioner används för att uttrycka t.ex. snabbt forsande vatten. Mönstret som krattas i gruset, symboliserar vattnets rörelser.

Man finner ibland även koner eller kullar av grus, men varför dessa har uppkommit, eller vad de symboliserar är man inte riktigt säker på.

Det finns ett flertal typer av sand och grus som huvudsakligen fått sina namn efter varifrån de hämtas. *Shirakawazuna*⁵⁶ är ett huvudsakligen vitt grus med inslag av grått, som med tiden blir något brunaktigt. Detta grus används ofta i de berömda trädgårdarna i Kyoto. *Sakuragawazuna*⁵⁷ anses som nödvändig i en teträdgård, men används restriktivt p.g.a. miljöskäl. Andra naturgrus som används är t.ex. *Nachizari*⁵⁸, *ShiroNachizari*⁵⁹, *Oisozari*⁶⁰, där de två senare ofta blandas i cement idag för att skapa textur, emedan den förstnämnda är högt uppskattad i sig själv p.g.a. sin svarta färg. I trädgårdssammanhang används huvudsakligen naturlig sand och grus i varierande färger⁶¹ till ytor som skall betraktas (och beträdas), emedan krossat material används som utfyllnad i byggmaterial, men av miljöskäl väljer man idag att krossa visst grus hellre än att använda naturligt grus.⁶²

⁵⁴ *Kutsunugiishi*, 'sten där man tar av sig skorna'.

⁵⁵ Ishida Shozo, Niwa no tsukurikata (2003), sid 117-118.

⁵⁶ Hämtas från Shirakawafloeden i nordöstra Kyoto.

⁵⁷ Hämtas från Sakuragawafloeden i Ibaragi prefekturen.

⁵⁸ Svart havsgrus från Nachibergsområdet i Wakayama-ken.

⁵⁹ Vitt havsgrus från Nachibergsområdet i Wakayama-ken.

⁶⁰ Blågrönt havsgrus från Oiso i Kanagawa-ken.

⁶¹ Man undviker att använda rent vitt grus eftersom detta kan blanda, likväl avstår man från att använda blått grus, eller grus med blandade färger som t.ex. *Goshikizari*.

⁶² Housing kikakusha. Wafu no niwa - jitsureishū (2004), sid 148-149.

Murar

Murar används huvudsakligen till att hägna in hela områden, snarare än till att avskärma inne i en trädgård. Idag hägnas ofta privatträdgårdar in av smakfullt dekorerade murar tillverkade av betong.

Ishigaki – stenmur

Stenmurar har sen gammalt används till att hålla tillbaka jord, vilket man tydligt kan se vid t.ex. tempelbyggnader där vägar och trappor ofta kantas av stenmurar som håller tillbaka jordmassor som annars hotar att falla ner.

I trädgårdar kan man ibland se stenmurar i samband med konstgjorda kullar, *tsukiyama*, där deras uppgift åter igen är till för att hålla tillbaka jorden.

Bild 17: Stenmur som håller tillbaka jordmassor längs en väg vid Murō-ji, Nara-ken

Utsmyckning och symbolism

Stensättning anses vara det svåraste inom trädgårdsanläggning. Det är inte bara frågan om att välja vackra stenar, utan man måste även kunna se vad som naturligt är upp och ned, fram och bak, samt dess inneboende skönhet och hur denna skall framhävas.

Stensättning kan utföras antingen med ensamstående stenar, *keiseki*, eller som stenarrangemang, *ishigumi*, bestående av ett flertal stenar⁶³ i grupp. I båda fallen måste stenarna ge ett stabilt intryck och skall grävas ner så att man får en känsla av att de sitter djupt bundna i marken så att endast toppen av dem sticker upp. Det får inte kännas som om de placerats ovanpå marken.⁶⁴

Ishigumi – Stenarrangemang

Bild 18: Stenarrangemang i Japandalen, Göteborgs Botaniska Trädgård

Vid stenarrangemang är det den totala effekten av hela arrangemanget som man är intresserad av, vilket innebär att huvudstenens roll inte får förminskas av de andra stenarnas utseende. De stenar som ingår i ett stenarrangemang skall ha ett så enhetligt utseende som möjligt för att tillsammans skapa ett helhetsintryck. Detta kan t.ex. uppnås genom att man använder samma stentyp, t.ex. granit, i hela arrangemanget. Eftersom dessa stenar ingår som en del av en grupp kan även stenar med mindre skönhetsfel användas, då dessa fel kan döljas av de övriga stenarna i arrangemanget.⁶⁵

⁶³ Man använder i stort sett alltid ett udda antal stenar.

⁶⁴ Ishida Shozo, Niwa no tsukurikata (2003), sid 92, Kinsaku Nakane, Niwazukuri (1969), sid 126

Man kan grovt dela in de olika stenformerna⁶⁶ i ett stenarrangemang i tre delar:

1) *Tateishi*

Tateishi är en stående sten som har en långsmal form.

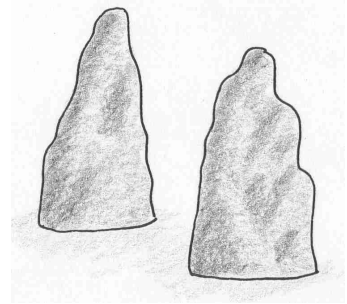

Bild 19

2) *Hiraishi*

Hiraishi är ofta låg och ganska bred.

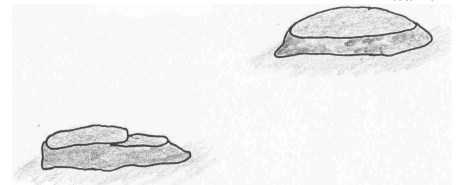

Bild 20

3) *Mellantyper*

Dessa stenar kan vara runda, fyrkantiga eller ha en mer organisk form.

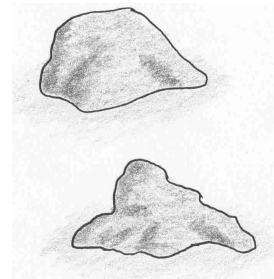

Bild 21

Genom att använda sig av kombinationer av dessa tre former skapar man stenarrangemang, men vid valet av stenar är det helheten och inte varje enskild sten man bör tänka på. Själva placeringen av stenarna följer samma principer som för växter och blomsterarrangemang, dvs den oliksidiga triangeln. Vid större stenarrangemang med flera grupper av stenar arrangeras även grupperna enligt denna princip.

Keiseki – Ensamstående stenar

Stenar väljs i enlighet med vad de skall användas till. *Keiseki* är en ensam sten som inte ingår i ett arrangemang, och som genom sin egen skönhet står för hela blickfånget. En sådan skall inte betraktas i samband med andra stenar, och måste därför vara perfekt i sig själv.

⁶⁶ *Tateishi*, 'stående sten'; *hiraishi*, 'platt sten' : Ishida Shozo, Niwa no tsukurikata (2003), sid 93.

Belysning

Ishidōrō – Stenlanternor

Stenlanternor var ursprungligen avsedda som rena ljuskällor vid buddistiska och shintoistiska tempel, och utgjordes ofta av donerade lanternor⁶⁷. Men de började sedermera användas i trädgårdarna för att lysa upp vägen till tehuset vid teceremonier som hölls kvällstid. De ursprungliga lanternorna var stora och höga, men förminskades för att passa bättre in i trädgårdarna. Dessa mindre varianter kom sedan att användas vidare i trädgårdar för att lysa upp. Dagens stenlanternor har ingen praktisk funktion, utan är strikt ornamentiska, men eftersom de representerar ljuskällor, måste man ändå ha deras ursprungliga funktion i åtanke för att de skall få en naturlig placering. Man finner dem därför ofta vid gångar, t.ex. vid svängar, men även placerade vid dammar där avsikten bl.a. är att man skall kunna beundra det ljussken som reflekteras från vattenytan. Ytterligare en placering av stenlanternor är bland växter. Den placeras då så att dess sken lyser upp växterna, men själva lanternan skall inte synas. Stenlanternor väljs efter trädgårdens storlek. Större trädgårdar bör ha större typer snarare än många små, eftersom det är inte avsett att man skall ha massvis av lanternor i en trädgård.⁶⁸

Bild 22: Stenlanterna vid bergstemplet, Hutao Cho

⁶⁷ Dessa lanternor donerades som ett bestående offer till gudarna. Det är vanligt framför allt vid shintoistiska tempel att donatorns namn finns inristat på lanternan.

⁶⁸ Housing kikakusha, Wafu no niwa - jitsureishū (2004), sid 138-139, Ishida Shozo, Niwa no tsukurikata (2003), sid

Man kan dela in stenlanternor i följande fyra huvudtyper⁶⁹ enligt deras grundkonstruktion och hur man placerar dem.⁷⁰

1) *Tachigata*

Denna form har sitt ursprung hos de stenlanternor som finns i tempelgårdar. Karaktäristiskt för denna form är dess stora storlek. De placeras oftast som en central punkt i trädgården, företrädesvis i den främre trädgården mellan grinden och husets huvudingång.

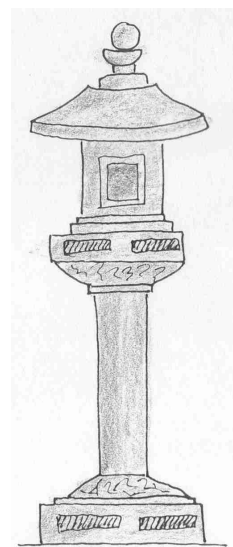

Bild 23

2) *Ikekomigata*

Den här formen av stenlanternor saknar en grundsten att stå på. Dess ben grävs därför istället ned en bit i marken. Dessa stenlanternor används huvudsakligen i bostadsträdgårdar.

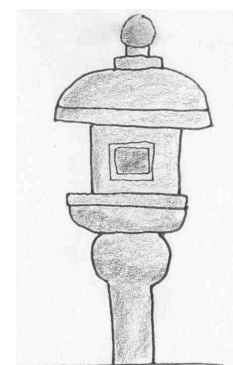

Bild 24

3) *Okigata*

Dessa stenlanternor är små och används huvudsakligen som ren utsmyckning. Eftersom de är så små är de dessutom mer lämpade att använda i innerträdgårdar.

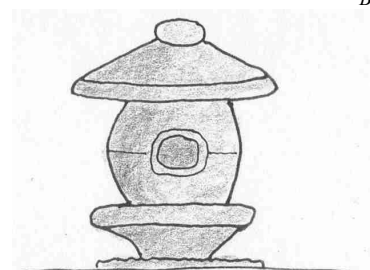

Bild 25

4) *Yukimigata*

Den sista formen finns i olika storlekar och former. Gemensamt för dem är att de saknar 'hatt-sten'. Antalet ben varierar mellan tre och fyra och ett av benen kan dessutom vara svängt i en böj. Den ursprungliga placeringen av dessa stenlanternor var vid vatten så man kunde betrakta ljusets reflektion på vattenytan, men idag placeras de efter tycke och smak.

Yukimi sägs även kallas *ukimi* som betyder 'flytande betraktelse'.

Bild 26

⁶⁹ *Tachigata*, 'stående form'; *ikekomigata*, 'nedgrävda form'; *okigata*, 'placerade form'; *yukimigata*, 'snöfallsbetraktande form' : Housing kikakusha. Wafu no niwa - jitsureishū (2004), sid 138-139.

⁷⁰ Housing kikakusha, Wafu no niwa - jitsureishū (2004), sid 138-139, Ishida Shozo, Niwa no tsukurikata (2003), sid 124.

Vatten

Tsukubai – Stenarrangemang med handfat

Ordet *tsukubai* kommer från det japanska verbet *tsukubau* som betyder 'sitta på huk', vilket syftar på att man sitter framböjd på huk och tvättar händerna i ett handfat⁷¹, men *tsukubai* är inte bara själva stenhandfatet utan hela stenarrangemanget där handfatet ingår.

Tsukubai har sitt ursprung i teträdgårdarna där de användes för att rena sig inför teceremonin, men sen de började användas i vanliga bostadsträdgårdar har deras ursprungliga syfte försvunnit, och de används idag endast som ren dekoration i dessa typer av trädgårdar.

Ursprungligen placerades de ute efter den gång som ledde fram till tehuset, men i dagens japanska

bostadsträdgårdar finns sällan något tehus eller ens terem. Istället strävar man efter att placera dem i en miljö som ger sken av att ha tillgång till naturligt vatten, t.ex. vid källan av en bäck, eller vid en damm, men man avstår att placera dem i närhet av andra starka vattenelement som t.ex. vattenfall.

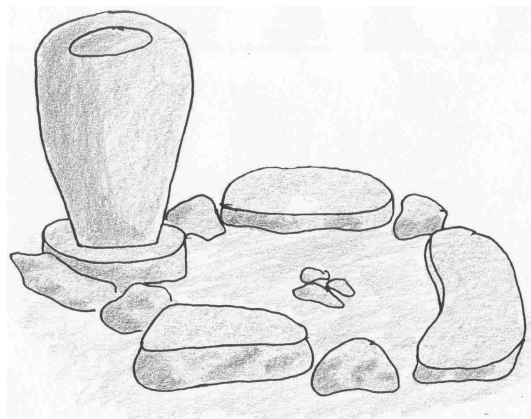

Bild 27

Eftersom avsikten med en *tsukubai* är att man skall tvätta sig, skall handfatet ha tillgång till rent vatten. Sedan 1930-talet föredras det att leda vatten via bamburör, *kakei*, men annan anordning accepteras. Vintertid placeras ett kärl med hett vatten på en av stenarna bredvid handfatet så att man skall kunna tvätta sig i varmt vatten.⁷²

Chōzubachi- stenhandfat

Det finns två typer av *chōzubachi*. *Tsukubai-chōzubachi* är de låga stenhandfat som används i en *tsukubai*. Den andra typen, *ensaki-chōzubachi*, är högre och placeras vid korridorer eller avsatser. Stenhandfaten är oftast tillverkade av granit. Det vanligaste är att de är skapade av naturstenar, gamla kvarnstenar, eller tillverkade som en kopia ett av handfat från en berömd *tsukubai*.⁷³

⁷¹ Housing kikakusha. Wafu no niwa - jitsureishū (2004), sid 142.

⁷² Ishida Shozo, Niwa no tsukurikata (2003), sid 113-114.

⁷³ Housing kikakusha. Wafu no niwa - jitsureishū (2004), sid 143, Ishida Shozo, Niwa no tsukurikata (2003), sid 115.

Är det en förlorad känsla?

Det finns ett flertal japanska och japaninspirerade trädgårdar i Sverige, varav några är öppna för allmänheten. Vissa har jag haft möjlighet att besöka, andra har jag bara sett på bild, men gemensamt för de flesta är att jag nästan alltid saknar känslan som infinner sig i de japanska trädgårdarna som jag har besökt i Japan. Det kan tyckas orättvist att avfärda något som jag aldrig besökt personligen, vilket jag kan hålla med om, men i många fall baserar jag min åsikt på misstag som beror på avsiktlig eller oavsiktlig placering eller användning av t.ex. föremål avsedda för utsmyckning. Det betyder inte att trädgårdsrummet i sig inte är intressant, utan endast att jag inte skulle klassificera det som en japansk trädgård.

Eftersom Japan var stängt för omvärlden från 1641 till 1853, utvecklades den japanska kulturen utan några direkta influenser utifrån. Detta har resulterat i en unik kultur, och i en egen syn på konst och trädgårdsdesign, men eftersom Kina under lång tid varit den kulturella förebilden ligger de kinesiska influenserna kvar i grunden. På samma sätt bär även vi på ett kulturellt arv som följt oss och utvecklats under historiens gång, och som än idag påverkar vår syn på trädgårdsdesign.

Det efterlämnade arvet

Det finns naturligtvis fler trädgårdsstilar både före och efter de tidigare beskrivna västerländska stilarna som jag har valt att mycket kort och förenklat sammanfatta, och som tillsammans utgör det totala trädgårdsarkitektoniska arv som den nutida svensken lever med. Den symmetriska grunddesignen, avsiktlig eller oavsiktlig, som man finner i dessa stilar lever fortfarande kvar i dagens villaträdgårdar med dess ofta centrala gång, flankerad av rabatter, som leder upp till husets huvudingång, och de två grindstolparna utsmyckade med var sin lykta eller kruk med växter. Växterna i rabatterna utefter gången är designade enligt återkommande rapporter, liksom de växter som placerats i eventuella blomlådor eller krukor på altaner och balkonger.

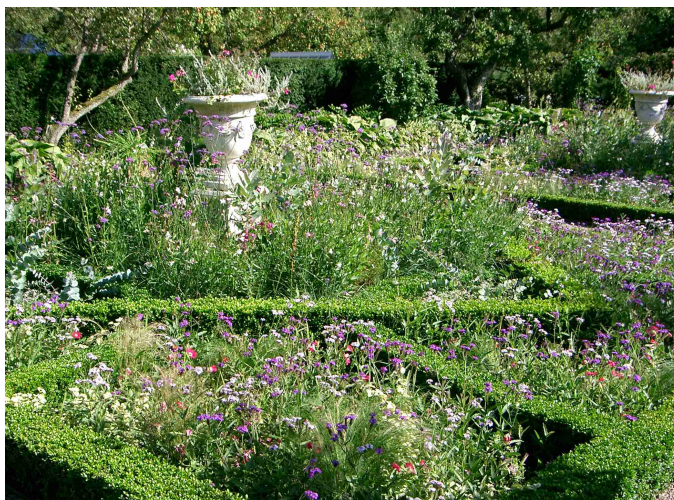

Bild 28: De symmetriska formspråket i de tidiga västerländska trädgårdsstilarna, står i direkt kontrast mot det asymmetriska formspråket som förespråkas i den japanska trädgårdsdesignen, Lustgården vid Sofiero slott

Vi har även lärt oss genom tiderna att en vacker trädgård är en prunkande trädgård, som skall fyllas av vackra växter, ju fler arter desto bättre och gärna med inslag av färg och doft. Det är en trädgård som sjuder av liv med sjok av blommor som avlöser varandra i kontrasterande och harmoniserande färger och färgnyanser, som tillsammans skapar en enda lång blommande växtsäsong.

Mycket av detta står i direkt kontrast till det japanska tänkandet, där enkelheten och det asymmetriska och organiska formspråket förespråkas. Den japanska trädgårdskonsten strävar dessutom efter att fånga naturens väsen, emedan den västerländska visserligen bjuder in naturen, men under hård dominans av människan. Även den japanska trädgården är utsatt för strikt formgivning av människan, men där målet för den japanska trädgården är att skapa känslan av vild natur under trygga förhållanden, söker den västerländska snarare att återskapa en natur som redan har förändrats av människan⁷⁴.

Det är emellertid mer än bara formspråk och designprinciper som skiljer den västerländska trädgården från den japanska. Då den västerländska trädgården alltid har utgått ifrån att människor rör sig genom den, har den japanska trädgården i många fall endast varit avsedd för betraktelse. Vi svenskar längtar efter sommarhalvåret, då ljuset och värmen kommer tillbaka. Våra långa ljusa kvällar bjuder oss att tillbringa tid ute i trädgårdarna långt efter hemkomst från arbetet, och lediga dagar är som gjorda för att tillbringas utomhus, så länge vädret tillåter det. Men den japanska sommaren är alldeles för het för några längre utomhusaktiviteter. När sommarvärmen anländer i slutet av juni efter årets regnperiod för att kulminera i augusti, stiger värmen lätt över 30 grader. Redan vid 9- 10-tiden på morgonen börja värmen bli påtaglig och vid lunchtid har man sedan länge letat upp ett luftkonditionerat rum. Framåt kvällen sjunker hettan igen, men eftersom solen går ner vid 8-tiden på kvällen, finns det ingen direkt uppmaning att spendera sena kvällar utomhus.

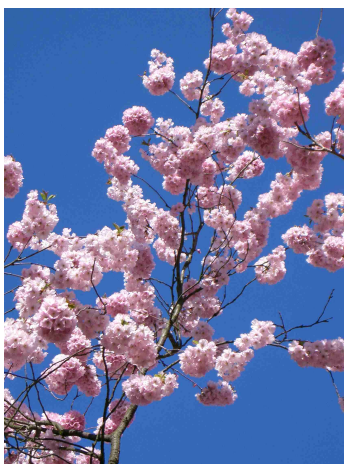

Bild 29: Körsbärblomning,
Alnarnsparken

Det är snarare under våren och hösten som japanerna njuter av att tillbringa tid utomhus. Vårblomningen börjar med plommonträden och följs sedan av körsbärblomningen, och det känns som om hela Japan sveps in i ett ljust rosa hölje av romantik. Till hösten sätts det japanska landskapet i brand av lövträdens höstfärger med framför allt lönnen som uppskattat höstträd. Eftersom båda dessa höjdpunkter är relativt korta, rapporteras det i både TV och tidningar om vilken dag man kan förvänta sig att dessa händelser är som vackrast beroende på var i Japan man befinner sig. Dessa dagar vallfärdar japanerna till berömda parker och utflyktsmål för att njuta av naturen.

Jag tror att det krävs förståelse inte bara för den japanska synen på gestaltningsprinciper, utan även en förståelse för japansk natur, klimat, kultur och mentalitet med mera för att förstå en japansk syn på trädgårdsdesign, vilket i sig kräver grundliga studier för att uppnå. Dessutom är det synnerligen svårt att skaka av sig sitt egna kulturarv, och börja betrakta design ur ett nytt perspektiv. Speciellt om man inte ens är medveten om att man redan har ett inlärt mönster.

⁷⁴ Exempel på detta är t.ex. renässansträdgårdar som inspirerades av det kringliggande jordbrukslandskapet och de engelska romantiska parkerna som inspirerades av det pastorala landskapet.

Vikten av att förstå ursprung och utveckling av trädgårdsstilar

Det vore klart felaktigt att påstå att alla i Sverige som har tillgång till en trädgård är intresserade av trädgårdshistoria eller trädgårdsdesign. För de flesta är trädgården snarare ett extra rum att koppla av i under de varma månaderna eller en säkrare lekplats för barnen. Men man kan nog påstå att de som väljer att skapa ett japanskt eller japaninspirerat trädgårdsrum förmodligen är intresserade av trädgårdsdesign. Om vi utgår från en svensk trädgårdsintresserad person, kan man med största sannolikhet påstå att hon bär på ett västerländskt arv med dess syn på trädgårdsdesign, och har hon inte har studerat grundprinciperna och filosofin bakom den japanska trädgårdsdesignen, kommer hon förmodligen fullt naturligt att följa det västerländska tankesättet med en mer eller mindre symmetrisk uppbyggnad. Om hon strävar efter att skapa ett trädgårdsrum med inspiration av Japan kan detta vara fullgott och resultera i ett intressant rum med exotiska inslag, men strävar hon efter att skapa ett korrekt japanskt trädgårdsrum har hon misslyckats redan innan hon börjat.

Det är naturligtvis avgörande för resultatet att i förväg veta om man avser att skapa ett japaninspirerat eller ett japanskt trädgårdsrum, men det kan vara väl så svårt att förstå skillnaden mellan dem. Enklarest är att göra en omvänd jämförelse för de personer som besökt Japan och sett en västerländskt designad park eller trädgård. I stort stämmer resultatet ganska bra, men något obestämt fel finns ändå som stör helheten. Det kan vara så trivialt uppenbart att man inte ser det, som t.ex. att trädgårdens atmosfär inte är i harmoni med den kringliggande naturen eller bebyggelsen, eller med byggnader i själva trädgården, men det kan likaväl vara små detaljer som

Bild 30: Torg i Tokyo

t.ex. formspråket på ett staket eller en mur, eller valet av ursprung och därmed utseendet på natursten som använts i designen. Dessa små detaljer förändrar helheten på ett mer smygande sätt, eftersom de passar in i den större japanska helheten. Kanske är det enklare för en utomstående att se dessa detaljer, men för den inhemska japanen ter sig dessa detaljer fullt naturliga.

På samma sätt är vi svenskar mer eller mindre blinda för de små, smygande detaljfelen som kan uppstå när vi försöker skapa ett japanskt trädgårdsrum.

Låt oss ponera att ett rum designats efter noggranna studier av den japanska trädgårdskonstens regler. Vi vet att granit används i Japan och väljer därför att använda detta material även i vårt rum, men om man som jag kommer från Göteborg, är granit ofta detsamma som bohusgranit, vilket inte används speciellt mycket i Japan. Detta kan te sig som ett uppenbart misstag för den insatte, men avsikten med exemplet är att tydligt och enkelt belysa fel som kan uppstå även om man gjort förstudier.

Mer svårlästa misstag kan lätt uppstå för den som inte är insatt i varifrån olika traditionella element kommer ifrån och hur de utvecklats med de traditionella japanska trädgårdsstilarnas utveckling. Om vi tar stenlyktan som exempel och ser på dess utveckling från den höga *tachigata*-stilen som ursprungligen användes i tempelgårdar till *yukimigata*-stilen som specifikt utvecklats för att placeras vid vatten, finner vi olika stilar som var och en har en mer eller mindre specifik miljö och placering. Den icke insatta personen kan t.ex. tycka att en lanterna från *yukimigata*-stilen med sitt ofta svängda ben är att föredra i hennes trädgårdsrum ur ett rent estetiskt perspektiv, men den japanska åskådaren kommer automatiskt att förvänta sig vatten vid dess sida, och finner hon inte det kommer helhetsintrycket att bli fel.

Likväl kommer en stenlykta att kännas felplacerad i en strikt stenträdgård, men det är däremot inget som hindrar dess närvaro i en traditionell japansk innerträdgård med *karesansui* influenser. Det är

med andra ord av största vikt att veta och förstå inte bara de enskilda detaljernas omständigheter, utan även hur de används i de olika traditionella japanska trädgårdsstilarna.

Denna förståelse uppnås för oss svenskar enklast genom böcker, eftersom det är få förunnat att studera detta ämne i Japan. Men de flesta böcker som finns tillgängliga för oss, är skrivna på, eller översatta till, engelska, antingen av japanska, eller utländska landskapsarkitekter som i bästa fall studerat och varit verksamma i Japan under flera år. Bortsett ifrån att självstudier med hjälp av böcker, enligt min åsikt, aldrig kommer kunna resultera i lika hög kvalitet som personledda studier, eftersom det inte finns någon att fråga och diskutera med, är vi dessutom hänvisade till att översätta och tolka det vi läser från ett främmande språk. Någonstans där på vägen, från översättningen av japanska via engelskan till svenskan, är risken stor att de små, men kanske viktiga, nyanserna försvinner.

Helheten är viktigare än de enskilda detaljerna

Bild 31: Del av trädgård, Arima spa

Om vi bortser ifrån klimat och att många av de växter som används i de japanska trädgårdarna inte skulle överleva i Sverige, och leker med tanken att flytta en hel trädgård från Japan och placera den i en vanlig svensk villaträdgård, skulle vi då lyckas behålla känslan? Jag tror inte det, eftersom en japansk trädgård inte är en egen fristående företeelse, utan den existerar i harmoni med tillhörande byggnader och det kringliggande landskapet. Det första störande momentet i trädgården skulle med andra ord vara den svenska villan, eftersom trädgården är skapad i harmoni med de byggnader som ursprungligen fanns i trädgården, och den svenska arkitekturen skiljer sig kraftigt från den japanska. Även om man flyttade med

alla byggnader skulle resultat fortfarande kännas underligt, eftersom det kringliggande landskapet runt den svenska villaträdgården är annorlunda från det ursprungliga. Oavsett om vi flyttar från ett japansk bergslandskap eller en stadsmiljö till en svensk motsvarighet, skulle vi inte uppnå en liknande miljö. Japan och Sverige skiljer sig helt enkelt för mycket vad gäller natur, arkitektur med mera. Man måste med andra ord utgå från de befintliga förutsättningarna och skapa med dessa som utgångspunkt. Det kringliggande landskapet kan visserligen döljas med hjälp av höga häckar, murar och staket så att trädgården bildar en egen värld innanför tomtens gränser, men den existerar fortfarande i harmoni med de byggnader som finns inom dess gränser och en trädgård runt ett stenhus kommer att ha en annan framtoning än om den befann sig runt ett trähus även om byggnadsstilen för båda husen var densamma.

Missuppfattningar om vad som gör en japansk trädgård japansk

En av de största missuppfattningarna med japanska trädgårdar i västvärlden, är att det är de 'typiskt japanska' utsmyckningarna, eller beskurna träden och buskarna som gör designen japansk. Det vi då glömmer är att en japansk trädgård kan designas helt utan utsmyckningar och hård beskärning, även om den mindre trädgården mer eller mindre kräver beskurna träd p.g.a. platsbrist om inget annat. När vi översållar våra små japanska trädgårdsrum med diverse stenlanternor, broar, eller stenhandfat, glömmer vi att den japanska trädgårdsdesignen förespråkar det enkla och sparsmakade, och därmed har vi förlorat den japanska designen i vår trädgård.

En annan missuppfattning vi har är när vi tar den berömda stenträdgården i Ryoan-ji, eller den gyllene paviljongen i Kyoto som förebilder, och förväntar oss att skapa imitationer av dem. Det första felet vi begår är att imitera, eftersom varje trädgård skapas i harmoni med sin omgivning, men framför allt ger vi oss på en utmaning som inte ens de högst skolade japanska trädgårdsmästarna skulle anta. Den japanske landskapsarkitekten Nakane Kinsaku skrev i sin bok Niwatsukuri⁷⁵ *"Jag har ägnat över 70 års tid åt reparationer och underhåll av gamla trädgårdar i Kyoto och andra orter, men det känns fortfarande omöjligt att återskapa dessa stenarrangemang.."*. Dessa trädgårdar är av så hög klass att det är rent orättvist att överhuvud taget jämföras mot nyare skapelser i Japan eller utomlands.

Ytterligare en missuppfattning vi har är att det japanska körsbärsträdet hör hemma i den japanska trädgården. Japanerna älskar dess blomning, och vallfärdar varje vår för att njuta av dess skönhet, men dessa träd blir väldigt breda och skulle behöva beskäras kraftigt för att få plats i en japansk trädgård. Problemet med att beskära körsbärsträd är att de har en långsam tillväxt och tar lång tid på sig att skjuta nya skott, vilket med andra ord skulle vara förödande på ett träd vars största tillgång är dess blomning, och som första delen i det japanska ordspråket säger *"Den som beskär körsbär är en idiot..."*⁷⁶.

Bild 32: Blommande körsbärsträd, Alnarpsparken

Kan känslan av den japanska naturen återskapas i Sverige?

De gamla japanska trädgårdarna skapades med den japanska naturen som inspirationskälla. Går den känslan att återskapa i Sverige?

Den engelske landskapsarkitekten Keith Wiley skriver i sin bok 'On the wilde side'⁷⁷ om en resa till Namaqualand i Sydafrika, där han blev så fullständigt betagen av en blommande äng att han bestämde sig för att låta återskapa känslan av den hemma i England. Vissa av originalarterna kunde han använda, andra blev han tvungen att ersätta med andra växter eftersom de inte klarade det

⁷⁵ Översättning av Chieko Fujio Düring från: Kinsaku Nakane, Niwazukuri (1969), sid 126

⁷⁶ *"Sakura kiru baka, ume kiranu baka"* - 'Den som beskär körsbär är en idiot, den som inte beskär plommon är en idiot'

engelska klimatet. Epilogen till denna händelse lät Keith Wiley berätta på ett seminarium⁷⁸ när han besökte Alnarp. Hans sydafrikanska trädgårdsrum hade stött på stark kritik från officiellt håll eftersom den innehöll växter med ursprung från andra delar av världen, varför det var klart opassande att kalla detta trädgårdsrum 'sydafrikanskt', men samtidigt fick han klar uppskattning från en sydafrikansk kvinna som besökte hans trädgård och tyckte att det kändes 'som hemma'.

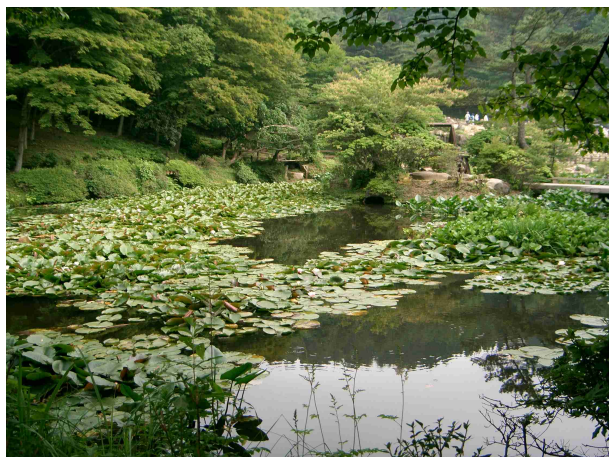

Bild 33: Återskapad japansk natur, Rokko Botaniska Trädgård

Om man skall följa botanikerns synvinkel, kommer man aldrig att kunna återskapa japansk natur i Sverige, eftersom många av de inhemska japanska växterna inte klarar det svenska klimatet, men känslan av åtminstone delar av den japanska naturen bör kunna återskapas om vi tillåter oss att använda andra för vårt klimat mer lämpade växter.

Problemet som kvarstår när vi försöker skapa japanska trädgårdar är att dessa visserligen skapades med inspiration från den japanska naturen, men resultatet är snarare en stiliserad bild än en exakt kopia av den.

”Do not seek to follow in the footsteps of the masters, but seek what they sought.”⁷⁹

Trots grundliga studier och någorlunda förståelse för både helhet och detaljer, kommer vi ändå ha stora svårigheter att skapa en japansk traditionell trädgård i Sverige. Kanske är anledningen så enkel att det bara går att skapa japanska trädgårdar i Japan, och att vi får nöja oss med att skapa mer eller mindre trogna versioner av japaninspirerade trädgårdar, snarare än japanska trädgårdar.

Men om vi för ett kort ögonblick försöker se bakom designen av en japansk trädgård, och istället bryter ner den till regler och koncept snarare än som en färdig produkt, så kan vi härleda oss tillbaka till Sakuteiki, en trädgårdsmanual som skrevs under 1000-talet och därmed förmodligen är den första i världen.

De tre första grundreglerna i Sakuteiki säger⁸⁰:

”Select several places within the property according to the shape of the land and the ponds, and create a subtle atmosphere, reflecting again and again on one's memories of wild nature.”

”When creating a garden, let the exceptional work of past master gardeners be your guide. Heed the desire of the master of the house, yet heed as well one's own taste.”

”Visualize the famous landscapes of our country and come to understand their most interesting points. Re-create the essence of those scenes in the garden, but do so interpretatively, not strictly.”

⁷⁸ Keith Wiley, Seminarium i Alnarp (2007)

⁷⁹ Konfucius

⁸⁰ Jirō Takei & Marc P. Keane. Sakuteiki – Visions of the Japanese garden (2001), sid 153.

Vid tidpunkten då Sakuteiki skrevs bestod trädgårdsdesign huvudsakligen av stenarrangemang⁸¹, men frågan är om de grundläggande principerna förändras i och med att begreppet för trädgårdsdesign vidgas.

I den tredje paragrafen står det visserligen *"famous landscapes of our country"*, men vi vet att de även inspirerades av berömda kinesiska, eller mytiska landskap, så varför skulle man inte kunna applicera dessa regler på vårt svenska landskap också?

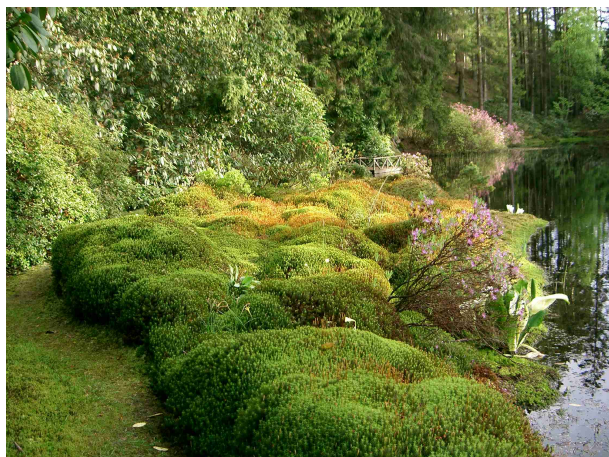

Bild 34: Återskapad svensk natur, Vargaslätt

Om vi återgår till en av de absolut grundläggande tankarna inom japansk trädgårdsfilosofi; att inte imitera naturen, utan att fånga dess väsen, innebär det då inte att vi skall utgå från det vi har runt omkring oss, snarare än att införa en exotisk miljö? Skapandet av en svensk naturkänsla bör vara enklare att få i harmoni med den kringliggande miljön, både vad gäller växtlighet och arkitektur. Vad gäller de typiska japanska utsmyckningarna som t.ex. stenarrangemang och lanternor, kan dessa helt enkelt utelämnas, eftersom de inte är nödvändiga i en japansk trädgård, vilket passar oss bra, eftersom de riskerar att bryta harmonin i trädgården.

Genom att följa de grundläggande gestaltungsprinciperna för hur en trädgård skapas, fast med vår egen natur som utgångspunkt, bör man kunna skapa en trädgård med samma närvaro som man finner i de japanska trädgårdarna, men frågan är om man inte har förlorat känslan av det japanska på bekostnad av återskapandet av naturens väsen.

En förlorad känsla

Man måste nog tyvärr acceptera att det är näst intill omöjligt att skapa en japansk trädgård i Sverige, eftersom Japan och Sverige står för långt ifrån varandra på för många olika plan. Möjligen skulle man kunna skapa en innerträdgård till ett hus av japansk arkitektur, men den vanliga villaägaren får nog nöja sig med att skapa japaninspirerade trädgårdsrum. Det hindrar inte att dessa rum kan vara mer eller mindre trogna de japanska originalen, eller att de helt behöver sakna känsla. Så länge skaparen av trädgårdsrummet är påläst och lyhörd till omgivningen, kan det slutliga resultatet innefatta en viss känsla av den japanska trädgården, vilket är mer än tillräckligt skäl för att anta utmaningen.

Bild 35: Naturlig bäck, Ryfors urskog

⁸¹ Jirō Takei & Marc P. Keane. Sakuteiki – Visions of the japanese garden (2001), sid 153

Bildförteckning

Framsida Plommonknoppar, Hutao Cho.

Foto: Chieko Fujio Düring, 2004

Bild 1 Vandringsled vid Dumme mosse.

Foto: Keiko Düring, 2007

Bild 2 Teckning på frihand efter bilder i 'Niwa no tsukurikata'

Teckning: Keiko Düring, 2007

Bild 3 Staket vid Arima Spa.

Foto: Keiko Düring, 2005

Bild 4 Utsikt vid palatset i Kyoto.

Foto: Beatrice Düring, 1999

Bild 5 Trampstengång i Japandalen, Göteborgs Botaniska Trädgård.

Foto: Keiko Düring 2007

Bild 6 Teckning på frihand efter bild i 'Wafu no niwa'

Teckning: Keiko Düring, 2007

Bild 7 Teckning på frihand efter bild i 'Wafu no niwa'

Teckning: Keiko Düring, 2007

Bild 8 Teckning på frihand efter bild i 'Wafu no niwa'

Teckning: Keiko Düring, 2007

Bild 9 Teckning på frihand efter bild i 'Wafu no niwa'

Teckning: Keiko Düring, 2007

Bild 10 Teckning på frihand efter bild i 'Wafu no niwa'

Teckning: Keiko Düring, 2007

Bild 11 Stengång i Japandalen, Göteborgs Botaniska Trädgård.

Foto: Keiko Düring 2007

Bild 12 Teckning på frihand efter bild i 'Wafu no niwa'

Teckning: Keiko Düring, 2007

Bild 13 Teckning på frihand efter bild i 'Wafu no niwa'

Teckning: Keiko Düring, 2007

Bild 14 Teckning på frihand efter bild i 'Wafu no niwa'

Teckning: Keiko Düring, 2007

Bild 15 Teckning på frihand efter bild i 'Wafu no niwa'

Teckning: Keiko Düring, 2007

	Bild 16	Teckning på frihand efter bild i 'Niwa no tsukurikata'	Teckning: Keiko Düring, 2007
	Bild 17	Stenmur vid Murō-ji, Nara-ken	Foto: Keiko Düring 2005
	Bild 18	Stenarrangemang i Japandalen, Göteborgs Botaniska Trädgård.	Foto: Keiko Düring 2007
	Bild 19	Teckning på frihand efter bild i 'Niwa no tsukurikata'	Teckning: Keiko Düring, 2007
	Bild 20	Teckning på frihand efter bild i 'Niwa no tsukurikata'	Teckning: Keiko Düring, 2007
	Bild 21	Teckning på frihand efter bild i 'Niwa no tsukurikata'	Teckning: Keiko Düring, 2007
	Bild 22	Stenlanterna vid det övergivna bergstempleet i Hutao Cho.	Foto: Beatrice Düring, 1999
	Bild 23	Teckning på frihand efter bild i 'Niwa no tsukurikata'	Teckning: Keiko Düring, 2007
	Bild 24	Teckning på frihand efter bild i 'Niwa no tsukurikata'	Teckning: Keiko Düring, 2007
	Bild 25	Teckning på frihand efter bild i 'Niwa no tsukurikata'	Teckning: Keiko Düring, 2007
	Bild 26	Teckning på frihand efter bild i 'Niwa no tsukurikata'	Teckning: Keiko Düring, 2007
	Bild 27	Teckning på frihand efter bild i 'Niwa no tsukurikata'	Teckning: Keiko Düring, 2007
	Bild 28	Del av lustgården vid Sofiero slott.	Foto: Keiko Düring 2007
	Bild 29	Körsbärsblomning, Alnarpsparken	Foto: Keiko Düring 2007
	Bild 30	Torg i Tokyo	Foto: Beatrice Düring, 1999
	Bild 31	Del av teträdgård, Arima Spa	Foto: Keiko Düring 2005
	Bild 32	Blommande japanskt körsbärsträd, Alnarpsparken	Foto: Keiko Düring 2007
	Bild 33	Del av Rokko Botaniska Trädgård.	Foto: Keiko Düring 2005

Bild 34 Vargaslätt

Foto: Keiko Düring 2007

Bild 35 Bäck i Ryfors urskog

Foto: Keiko Düring 2007

Källförteckning

Tryckta källor på japanska

Gakken slide. Shiryo nihonshi, 1980
Housing kikakusha. Wafu no niwa – jitsureishū, 2004
Nakane, Kinsaku. Niwazukuri, 1969
Shozo, Ishida. Niwa no tsukurikata, 2003

Tryckta källor på svenska

Blennow, Anna-Maria. Europas trädgårdar, 1995
Fujio Düring, Chieko. Japan kultur och historia, 1985
Hobhouse, Penelope. Trädgårdskonstens historia 3000 år, 2004,
Översättning: Mena-Berlin, Doe

Tryckta källor på engelska

Chesshire, Charles. Japanese gardening, 2006
Inagaki, Hisao. A dictionary of japanese buddhist terms, 1985
Keane, Marc P. Japanese garden design, Singapore 1996
Kuitert, Wybe. Themes in the history of japanese garden art, 2002
Sakamoto, Tarō. Japanese History, 1975
Saunders, E, Dale. Buddhism in Japan, 1972
Takei Jirō & Keane Marc P. Sakuteiki – Visions of the Japanese Garden, 2001
Wiley, Keith. On the wild side, 2004

Muntliga källor

Fujio Düring, Chieko. Japanolog, Göteborgs Universitet, löpande samtal under sommaren och hösten 2007
Maeda, Shinichi. Japansk trädgårdsmästare, löpande samtal under juni och juli 2005, samt maj 2006
Whiley, Keith. Landskapsarkitekt, seminarium 2007-04-27